

Серед усіх захворювань підшлункової залози (ПЗ) найбільш загрозливими для життя є злоякісні пухлини і в першу чергу – рак підшлункової залози (РПЗ). За даними канцер-реєстру України, кожного року на РПЗ захворюють близько 5 тис. чоловік, що становить 3% у структурі всіх онкологічних захворювань.

Пухлини підшлункової залози і можливості їх морфологічної діагностики цитологічним методом

Л.С. Болгова, д.м.н., професор, Національний інститут раку МОЗ України, м. Київ

Л.С. Болгова

Протидій хворобі на самому початку, пізно думати про ліки, коли хвороба укорінилася від довгого зволікання.

Овідій

Найбільш часто РПЗ виявляється в Запорізькій, Миколаївській і Кіровоградській областях та в місті Києві. Слід зазначити, що це захворювання залежно від регіону в 1,2-2,3 раза частіше зустрічається у чоловіків. У середньому захворюваність на РПЗ у жінок реєструється в 9,5, а у чоловіків – у 14,4 випадків на 100 тис. населення. Після установлення діагнозу РПЗ до року спостереження помирають 76-79% хворих. Це свідчить про те, що діагностується РПЗ у пізній стадії, коли хворому уже мало чим можна допомогти. Тобто, неможливо провести спеціальне лікування, яке б допомогло продовжити життя хворому.

Нагадаємо, що захворювання підшлункової залози діагностується за відомими для лікарів усіх профілів клінічними проявами. Частіше всього після певного клінічного й лабораторного обстеження діагностується запальний процес, тобто панкреатит, і терапевт призначає відповідний режим харчування і курс медикаментозного лікування. Тільки після спеціального курсу терапії, якщо не наступив ефект або він незначний, пацієнта направляють в спеціалізовані діагностичні центри для всебічного обстеження за допомогою сучасних спеціальних методів досліджень – ультразвукового (УЗД), комп'ютерної томографії (КТ) чи магнітно-резонансної томографії (МРТ).

Названі рентгенологічні апарати допомагають визначити цілий ряд характеристик органу і його патологічних процесів: наявність вогнища, його розмір, топографію, периферичні контури і в багатьох випадках дозволяють передбачити характер ураження – доброякісний чи злоякісний.

Провести точну ідентифікацію патологічного вогнища можна лише за допомогою морфологічних методів – цитологічного чи гістологічного. Лікарям відомо, що отримати шматочок ураженої тканини з ПЗ для гістологічного дослідження неможливо без серйозних ускладнень. Водночас провести діагностичну пункцію спеціальною тонкою голкою зі згаданої ділянки для отримання матеріалу для цитологічного дослідження майже завжди можна.

Серед різних патологічних процесів в ПЗ хронічні панкреатити відзначаються тим, що іноді вони можуть бути попередниками розвитку пухлин. Це в деяких випадках спостерігається при гістологічному дослідженні операційного матеріалу, коли поряд з раковою пухлиною відмічаються морфологічні ознаки, притаманні хронічному панкреатиту.

Як і в будь-якому органі, в ПЗ можуть виявлятися доброякісні і злоякісні пухлини. Найбільш часто вони розвиваються з екзокринного і рідко – з ендокринного відділів ПЗ.

Доброякісні пухлини підшлункової залози зустрічаються рідко. В спеціальній медичній літературі їх описано близько 200. Маючи невеликі розміри, вони не викликають будь-яких клінічних симптомів і виявляються випадково під час секції, яка виконується з іншої причини. Лише великих розмірів доброякісні пухлини підшлункової залози, які тиснуть на судини чи навколишні органи, і викликають клінічні прояви, спонукають пацієнтів звернутися до лікаря.

Доброякісні пухлини можуть розвиватися з усіх тканин підшлункової залози. З епітелію формуються аденоми, з м'язової тканини – лейоміоми, зі сполучнотканинної – фіброми, з нервових закінчень – невриноми, з судин – гемангіоми, лімфангіоми та ін.

Зазначимо, що, як правило, при доброякісних пухлинах, особливо з волокнистим щільним характером

росту, таких як фіброми, невриноми і їм подібні, отримати діагностичний повноцінний для установлення діагнозу матеріал досить складно. Крім того, отримані клітини часто не відрізняються від елементів будь-якої капсули, сполучної, жирової, судинної та інших тканин, так як у них відсутні ознаки атипії, притаманні лише злоякісним пухлинам.

Отже, в підшлунковій залозі можуть виникати численні за гістогенезом і характером росту пухлинні процеси. Для більш повного уявлення про велике різноманіття доброякісних і злоякісних пухлин цього органу звернемося до Міжнародної гістологічної класифікації пухлин ПЗ (BOOЗ, Ліон, 2010), у якій нараховується більше 40 нозологічних форм. Серед них виділяють велику групу пухлин, які розвиваються з екзокринної та ендокринної частин залози і найбільш часто зустрічаються в медичній практиці та мають практичне значення. Це епітеліальні пухлини доброякісні (ацинозноклітинна цистаденома, серозна цистаденома та ін.), а також передракові ураження (з внутрішньо-епітеліального неоплазії (ВЕН) тяжкого ступеня, внутрішньопотокова папілярно-слизова пухлина з ВЕН тяжкого ступеня, внутрішньопотокова трубчатого-папілярна пухлина, слизова кістозна пухлина з ВЕН тяжкого ступеня).

Злоякісні пухлини епітеліального генезу включають 19 типів раку різної гістологічної структури (деякі з них – аденокарцинома протоків, залозисто-плоскоклітинний, колоїдний, гепатоїдний, медулярний, недиференційований з остеокластоподібними гігантськими клітинами, комбінований ацинозно-нейроендокринний та ін.).

Пухлини ендокринної частини залози або нейроендокринні новоутворення становлять 14 різновидів пухлин залежно від гістологічної будови. До них відносять нейроендокринні аденоми з різним ступенем злоякісності потенції, нейроендокринний рак, карциноїд, гастринома, глюкагонома, інсулінома, соматостатиннома, віпома та ін.

Крім того, в ПЗ трапляються тератоми, мезенхімні пухлини різного генетичного диференціювання, а також метастатичні ураження.

У нашій практиці діагностовано метастаз меланому в підшлунковій залозі.

На відміну від доброякісних пухлин ПЗ, які клінічно себе не проявляють, зовсім інша ситуація зі злоякісними пухлинами. Найбільш часто в ПЗ спостерігається залозистий рак різної гістологічної структури. Так, відомо, що РПЗ рано метастазує гематогенним і лімфогенним шляхами. У першу чергу метастази розвиваються в регіонарних лімфатичних вузлах. Характерним також є метастазування в печінку. При цьому здавлюються жовчні протоки, що викликає жовтяницю, виникає свербіж шкіри, темна сеча, ахолічний кал та інші клінічні симптоми.

У цьому руслі хотілося б продемонструвати, що сучасний рівень обладнання рентгенологічною апаратурою, та виконання прицільної діагностичної пункції під її контролем з подальшим цитологічним дослідженням отриманого матеріалу допомагає швидко встановити правильний діагноз і прискорити спеціальне лікування, що може забезпечити його ефективність.

РПЗ локалізується в 70% у голівці і значно рідше – в тілі і хвості органа. Тотальне ураження підшлункової залози трапляється, за даними різних авторів, у 25-30% спостережень. Це можна пояснити тим, що клінічні прояви РПЗ неспецифічні і часто хворі лікуються від панкреатиту, чи іншого захворювання, у той час як малігізація епітеліальних клітин поширюється на всю залозу.

У Національному інституті раку в останні роки досить часто обстежуються хворі з ураженням підшлункової залози. Серед інших спостережень у однієї хворої діагностовано гігантсклітинну пухлину ПЗ, яку виявлено під час дослідження цитологічного препарату, виготовленого з пункційного матеріалу новоутворення органу. Хвора прооперована і в задовільному стані знаходиться під наглядом хірургів нашого інституту, продовжує працювати.

Декілька років тому назад лікарі дуже рідко виконували пункції новоутворень ПЗ з метою мікроскопічної верифікації патологічного процесу, а в 2013 році в лабораторії цитологічної діагностики досліджено більш ніж 200 таких матеріалів.

Як правило, діагностичну пункцію виконують під контролем УЗД чи КТ. Однак попасти пункційною голкою в патологічне вогнище (а для цього потрібний певний досвід) ще не означає, що можна отримати клітинний матеріал для обґрунтування діагнозу за цитологічним препаратом. Справа в тому, що в центрі злоякісної пухлини часто розвивається некроз і клітини при цьому втрачають цитоплазму і навіть лізуються ядра, що часто не уможливило оцінити патологічний процес.

Крім того, в пухлинах також широко розвинені судини. Такі структурні особливості не дозволяють завжди отримати під час пункції клітинний матеріал, достатній для визначення діагнозу. В подібних випадках в цитологічних препаратах виявляють елементи крові. Тому хірурги мусять повторно пунктувати новоутворення для отримання інформативного матеріалу.

Слід зазначити, що при злоякісних пухлинах в цитологічних препаратах, виготовлених з пунктів таких новоутворень дуже часто, майже у всіх випадках, знаходяться клітини з ознаками часткового чи повного лізису цитоплазми. При цьому можна бачити лише «голі» ядра серед некротичної субстанції. Якщо ядра поліморфні з нерівномірною структурою хроматину і мають збільшені ядерця, можна підозрювати злоякісну пухлину. У більш інформативному пунктаті, коли виявляються клітини зі збереженою цитоплазмою і з ознаками атипії ядер, незрілі гіпохромні великі ядра, у яких нерівномірна грудкувата, часто маргінально розташована структура хроматину, збільшені поліморфні ядерця, і групи клітин з такими ознаками дозволяють цитологу з упевненістю ставити діагноз злоякісної пухлини і, зокрема, РПЗ.

Якщо в цитологічному препараті виявляються лише декілька лізованих ядер на тлі некротичних мас, пункційний матеріал вважається неінформативним, що зумовлює необхідність повторної пункції. При наявності злоякісної пухлини в ПЗ повторна пункція, як правило, дозволяє отримати достатню кількість діагностичного матеріалу для верифікації патологічного процесу. Подальше оперативне лікування хворого дозволяє провести гістологічне дослідження видаленої пухлини і зіставити його результат з цитологічним висновком, майже завжди вони збігаються.

Отже, діагностика пухлин ПЗ і диференційна діагностика з іншими патологічними процесами потребує комплексного клінічного, лабораторного, рентгенологічного й морфологічного досліджень. Завершальним етапом у визначенні характеру пухлини, її гістологічного типу і ступеня анаплазії перед початком лікування є цитологічне дослідження пункційного матеріалу з ураженої ділянки органа.